

Op zoek naar digitaal publiek domein

In: I&I Nieuwe media in perspectief 19 (6) 2001

Marianne van den Boomen

Bestaat er nog wel publiek domein op het Internet? Sommigen menen van niet. Cyberspace is immers allang geen onontgonnen wildwest meer, alles is geprivatiseerd en gecommmercialiseerd in dotcom-sites. Het Net is een Web geworden, waarin bedrijven, telecomondernemingen en commerciële providers de spinnen zijn, en gebruikers slechts vliegen vormen die men elkaar afvangt. Anderen zien er nog wel een gat in. Bestaan er niet nog altijd relatief autonome gebieden op het Internet, zoals Usenet en mailinglists? Zijn er niet zelfs op het web zelfregulerende virtuele gemeenschappen? En *public domain* software, vormt dat geen digitaal publiek domein bij uitstek?

De kwestie is niet eenvoudig te beslissen. Het probleem begint al bij de definitie van wat digitaal publiek domein eigenlijk is. Vaagjes is er het idee dat dat in elk geval een 'gebied' behelst waar noch de staat noch de markt het voor het zeggen hebben. Een vrijplaats voor gebruikers, met duidelijke maatschappelijke functies. Maar als we kijken naar klassieke voorbeelden van publiek domein *in real life*, dan blijkt daar eigenlijk altijd wel een vorm van staatsgarantie en -regulering aan te pas te komen: het publieke omroepbestel, het rechtenvrije openbare cultuurgoed, publieke voorzieningen als parken en bibliotheken. Hoe verhoudt zich dat eigenlijk to elkaar, *real life* publiek domein en digitaal publiek domein? Opvallend is dat elke poging tot creatie of beschrijving van digitaal publiek domein metaforen leent uit *real life* om invulling en richting te geven aan het concept. Zo circuleren er digitale versies van de noties van:

- de oud-Griekse *agora* of het Romeinse *forum*, een open plek temidden van andere publieke gebouwen, waar burgers onderling en met de magistraten politieke en maatschappelijke kwesties doornemen (gebruikt door pleitbezorgers van digitale inspraak en e-democratie),
- de oriëntaalse *bazar*, een handelsplaats voor niet-fabrieksmatig vervaardigde producten, waarvan de prijs tot stand komt middels onderhandeling en sociale normen (in de open source-beweging, met name rond Linux, het model van bottom-up productie en distributie buiten de reguliere markt om, vaak gezet tegenover de hiërarchische totaliserende 'kathedraal' - lees: Windows),
- de feodale *commons*, vroeger gemeenschappelijke weide- en bosgronden, vrijgegeven door de feodale eigenaar-op-de-achtergrond aan het 'gewone volk' voor collectief gebruik en beheer (metaforische beschrijving van hoe virtual communities hun meer figuurlijke gemeenschappelijke gronden beheren),
- de *bibliotheek*, als openbare plek om informatie te conserveren en te ontsluiten zonder dat gebruikers het materiaal individueel hoeven aan te schaffen (digitale versies in de vorm van zoekmachines en webportalen),
- het *café*, van oorsprong het achttiende-eeuwse koffiehuis, waar belezen burgers de publieke opinie belichaamden door er te debatteren over de krant en de politiek (gebruikt voor chatrooms, IRC-kanalen en andere vormen van open digitale interactie waar 'conversatie' centraal staat),
- de *stad*, het moderne complexe samenstelsel van publieke en private ruimten, als broedplaats voor culturele vernieuwing, emancipatie en kosmopolitisme (van Geocities tot IslamiCity, van Reumadorp tot de roemruchte Digitale Stad het model om gebruikers tot bewoners te maken van een levendige virtuele omgeving).

Er blijken dus heel veel verschillende concepten van digitaal publiek domein te bestaan. En ze verwijzen naar heel verschillende dingen - soms gaat het om onderlinge beheersvormen, soms om invloed op *real life* politiek, soms om de vrije toegang tot informatie, soms om collectieve eigendoms- en gebruiksrechten, soms om de vrijheid van meningsuiting inclusief

het recht op trivia en kletsboek, soms om de opbouw van nieuwe samenlevingsvormen en culturele vernieuwing.

Kun je nu zeggen dat één van die metaforen de beste is om publiek domein op het Internet te omschrijven? Eigenlijk niet. Er is geen enkele reden waarom digitaal publiek domein in het algemeen meer zou moeten lijken op pakweg commons in plaats van een bibliotheek, of dat een bazaar altijd beter is dan een café. Hoewel de digitale stad, als metafoor maar ook als interface, alle andere metaforen in principe in zich kan hebben - en daarmee neigt naar een totaliserende metafoor die recht doet aan alle heterogene vormen van digitaal publiek domein - betekent dat zeker niet dat elke bibliotheekachtige publieke site per se agora's, bazaars en cafés zou moeten bijbouwen om de ultieme stadsstatus van echt deugdelijk publiek domein te verkrijgen.

Elk van de genoemde metaforen belichaamt een eigen publieke waarde, en legt een andere denk- en handelingsruimte open. Het aardige van het Internet is juist dat die ruimtes c.q. waarden naast en in elkaar kunnen bestaan, zonder dat er ééntje domineert. Wel is het zo dat per situatie de ene metafoor beter werkt of beter past dan een andere. Een publiek debat kan beter worden gemodelleerd naar de agora of het café dan naar de bibliotheek. Wie gezamenlijk *public domain* software wil maken, heeft meer aan het model van de commons of de bazaar dan aan een complete digitale stad.

Het naast en in elkaar bestaan van de verschillende vormen van publiek domein betekent niet dat ze zich altijd op dezelfde manier tot elkaar verhouden. In sommige situaties kunnen ze concurrerend zijn of elkaar uitsluiten, zeker als er verschillende belangengroepen in het geding zijn - zoals beleidsprofessionals en burgers: 'Maken we een beschaafde agora voor politieke debatten of een platvloers café waar wordt geleuterd en gebekvecht?' Maar vaak bestaan de verschillende vormen gewoon vreedzaam naast elkaar, of is er sprake van samenwerking en vervloeiing. De commons en de bibliotheek zijn goed te combineren, zoals in de beginperiode van Startpagina.nl - tot het punt waarop de bazaar zich ontwikkelt tot een bloeiende markt en wordt verkocht door de 'eigenaar-op-de-achtergrond' (zoals ook met Startpagina gebeurde). De high-brow agora en het low-brow café kunnen in principe ook heel goed samen, al kost het dan wat meer moeite om te komen tot afgeronde conclusies waar beleidsmakers mee verder kunnen werken.

Maar of ze nu vreedzaam naast elkaar bestaan, concurreren of samenwerken, de metaforen hebben alle één ding gemeen: in alle gevallen spelen er kwesties rond beheer en regulering. Die kwesties draaien deels om zelfregulering en intern beheer (toegang, interne en externe uitsluitingsmechanismen, sociale controle, al dan niet mogelijke anonimiteit, omgang met querulanten en vechtjassen, keuze voor software), maar ook om wettelijk verankerde regulering (intellectuele eigendom, softwarelicenties, contractrecht, wettelijke betaalmiddelen, legitimatiebewijzen, antidiscriminatiewetgeving etcetera). Soms gaat het zelfs om directe staatsregulering c.q. subsidiëring - niet alleen bij *real life* agora's, bibliotheken en steden, vaak ook in hun digitale pendanten. Zo organiseerde het ministerie van Economische Zaken ooit een digitale agora waar burgers zich konden uitspreken over hoe het in Europees verband nu verder moest met auteursrechten op het internet, zo bouwt het ministerie van Volksgezondheid aan een publieke bibliotheek in de vorm van een gezondheidswebportaal, en zo werd De Digitale stad in haar beginperiode gesubsidieerd door de gemeente Amsterdam.

Misschien moeten wij af van het denken over publiek domein in termen van 'noch door de staat, noch door de markt gereguleerd'. Er lopen al vele dikke en dunne staatsdraden door het digitale publieke domein, en in plaats van dat te ontkennen, is het beter daar welbewust samenhangend beleid op te maken. Publiek domein kan alleen voor zichzelf zorgen als dat enigszins wordt beschermd en mogelijk gemaakt door juridische, politieke en financiële kaders. Een overheid die dat laat lopen, levert het publieke domein uit aan de spinnen van de markt en wordt zelf een vleugellam vliegje.